

Skuteczność orzeczeń sądowych i umów dotyczących wspólności majątkowej małżeńskiej (cz. I – skuteczność orzeczeń sądowych)

► dr hab. Józef Jagieła, prof. UŁ¹

Artykuł stanowi pierwszą część opracowania, którego przedmiotem jest skuteczność orzeczeń sądowych i umów dotyczących wspólności majątkowej małżeńskiej. Zawiera omówienie skuteczności i skutków orzeczeń sądowych dotyczących wspólności majątkowej małżeńskiej. Rozważania koncentrują się wokół skuteczności wyroków sądowych, którymi została ustanowiona rozdzielność majątkowa jako cechy tych wyroków oraz wpływu ustanowienia rozdzielności z mocą wsteczną (z dniem wcześniejszym niż wytoczenie powództwa) na przynależność poszczególnych rzeczy i praw do majątku wspólnego oraz pozostającego w związku z tym podziałem majątku wspólnego i ochroną praw osób trzecich. Przedstawiona została również relacja pomiędzy skutecznością wyroków ustanawiających rozdzielność majątkową i powstaniem rozdzielności majątkowej na skutek nastąpienia innych zdarzeń – przede wszystkim z mocy prawa w następstwie orzeczenia rozwodu, separacji, ubezwłasnowolnienia jednego z małżonków. W rozważaniach zostało uwzględnione także orzecznictwo Sądu Najwyższego dotyczące skuteczności wyroku ustanawiającego rozdzielność majątkową między małżonkami i wynikające z tego orzecznictwa konsekwencje co do podziału majątku wspólnego między małżonkami dokonanego przed wydaniem wyroku.

Wprowadzenie

Podjęta problematyka koncentruje się przede wszystkim wokół skuteczności orzeczeń sądowych i umów dotyczących wspólności majątkowej, ich wpływu na stosunki majątkowe między małżonkami oraz między małżonkami i osobami trzecimi. W tym kontekście, na uwagę zasługuje dochodzenie ochrony praw przez małżonków i osoby trzecie naruszonych na skutek zmian w zakresie wspólności majątkowej małżeńskiej wynikających z orzeczenia albo zawartej umowy dotyczącej tej wspólności. Rozważania zostały jednak ukierunkowane na zagadnienia procesowe, w nieco mniejszym zakresie na materialnoprawne, co nie oznacza, że te ostatnie zostaną w ogóle pominięte. Zostaną jednak poruszone w takim zakresie, w jakim jest to niezbędne dla poprawnej analizy skuteczności i skut-

ków orzeczeń i umów dotyczących wspólności majątkowej małżeńskiej na gruncie postępowania cywilnego. Zasadnicze rozważania wymagają jednak poczynienia uwag wstępnych dotyczących **wspólności majątkowej małżeńskiej**.

Według art. 31 § 1 KRO z chwilą zawarcia małżeństwa powstaje między małżonkami z mocy ustawy wspólność majątkowa (wspólność ustawowa) obejmująca przedmioty majątkowe nabyte w czasie jej trwania przez oboje małżonków lub jednego z nich (majątek wspólny). Wspólność majątkowa jest **wspólnością łączną**, która charakteryzuje się tym, że w czasie jej trwania żaden z małżonków nie może żądać podziału majątku wspólnego, jak również nie może rozporządzać ani zobowiązywać się do rozporządzenia udziałem, który mu przypadnie w razie ustania wspólności w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku (art. 35 KRO). Ustawowy ustroj majątkowy powstający między małżonkami z mocy ustawy z chwilą zawarcia małżeństwa (art. 31 § 1 KRO) chociaż jest zasadą, nie jest jednak ustrojem obligatoryjnym. Między małżonkami mogą bowiem obowiązywać odmienne ustroje majątkowe wynikające z różnych przyczyn i z różnych źródeł. Tak więc między małżonkami mogą istnieć **ustroje majątkowe małżeńskie** wynikające:

- 1) **z mocy prawa** – przymusowy ustroj rozdzielności majątkowej z raze ubezwłasnowolnienia lub ogłoszenia upadłości jednego z małżonków (art. 53 § 1 KRO) oraz orzeczenia separacji (art. 54 § 1 KRO);
- 2) **z mocy orzeczenia sądu** – przymusowy ustroj rozdzielności majątkowej w razie ustanowienia wyrokiem rozdzielności majątkowej na żądanie jednego z małżonków albo wierzyciela jednego z małżonków (art. 52 § 1 i 1a KRO) oraz utrzymania w razie zniesienia separacji w mocy postanowieniem sądu na zgodny wniosek małżonków rozdzielności majątkowej między małżonkami (art. 54 § 2 zd. 2 KRO);
- 3) **z mocy umowy stron (małżonków) określanej mianem intercyzy** – umowny ustroj majątkowy rozszerzający lub ograniczający wspólność majątkową, ustanawiający rozdzielność majątkową albo rozdzielność majątkową z wyrównaniem dorobków (art. 47 § 1 KRO).

Zmiany ustroju majątkowego małżeńskiego wywołują różnego rodzaju skutki, przede wszystkim w sferze majątkowej między małżonkami oraz w stosunkach prawnych między małżonkami z osobami trzecimi. Przedmiotem niniejszego opracowania będzie zasadniczo **skuteczność orzeczeń sądowych i umów dotyczących wspólności majątkowej małżeńskiej** rozumiana jako właściwość polegająca na jego zdolności do powodowania skutków wynikających z ich treści, a niekiedy także z norm prawnych, które przewidują wystąpienie jakiegoś szczególnego skutku danego orzeczenia lub umowy². Nie wchodząc w szczegółową analizę skuteczności, przyjmijmy zatem za A. Miączyńskim, że skuteczność jest cechą orzeczenia oraz umowy, która nie może być utożsamiana z wywie-

¹ Katedra Postępowania Cywilnego II WPIA Uniwersytetu Łódzkiego. ORCID: 0000-0001-9103-5185.

² Co do skuteczności orzeczeń zob. A. Miączyński, Skuteczność orzeczeń w postępowaniu cywilnym, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Prawnicze” Nr 67/1974, s. 30 i n.

raniem skutków z nich wynikających, lecz oznacza **potencjalną zdolność (możność) wywierania skutków**. Dlatego też nie pozbawia orzeczenia oraz umowy cechy skuteczności fakt, że pewne skutki zawarte w potencjalnej mocy skuteczności w rzeczywistości nie nastąpią, dlatego że się z nich nie będzie korzystać albo dlatego że się ich nie uruchomi³.

Odnosząc powyższe do orzeczeń i umów dotyczących ustroju majątkowego małżeńskiego możemy stwierdzić, że skuteczność tych orzeczeń i umów nie może być utożsamiana ze skutkami z nich wynikającymi. Orzeczenia i umowy, o których mowa, nie tracą więc skuteczności, mimo że skutki objęte ich zakresem w rzeczywistości nie nastąpią, czy to dlatego że małżonkowie lub osoby trzecie nie będą z nich korzystać, czy też dlatego że ich nie uruchomią. Przykładem może być umowa majątkowa małżeńska zawarta przed zawarciem związku małżeńskiego. Umowa ta będzie skuteczna, lecz nie wywoła skutków z niej wynikających, jeżeli małżeństwo nie zostanie zawarte. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w razie ustanowienia rozdzielności majątkowej między małżonkami, jeżeli podział majątku wspólnego nie zostanie dokonany. Natomiast inną sprawą jest, że skuteczność (potencjalna moc) orzeczenia oraz umowy może i często zespała w sobie skutek wynikający z jego treści z potencjalną możliwością jego wywołania. Mówiąc inaczej, wydanie skutecznego orzeczenia oraz skuteczne zawarcie umowy majątkowej małżeńskiej spowoduje powstanie skutków wynikających z ich treści oraz z przepisu prawa, który przewiduje wystąpienie szczególnego skutku, np. przewidziany w art. 51 KRO, zgodnie z którym, w razie umownego ustanowienia rozdzielności majątkowej, każdy z małżonków zachowuje majątek nabyty przed zawarciem umowy, jak i majątek nabyty później⁴.

Zakresem rozważań zostaną objęte jednak tylko orzeczenia rozstrzygające wprost o wspólności majątkowej małżeńskiej. Pominięte natomiast zostaną zasadniczo te, które takich rozstrzygnięć nie zawierają, z którymi przepisy prawa wiążą określone skutki dotyczące wspólności majątkowej małżeńskiej w postaci jej ustania albo powstania rozdzielności majątkowej. Spośród takich orzeczeń można wskazać na prawomocny wyrok rozwiązujący małżeństwo przez rozwód oraz unieważniający małżeństwo, których następstwem jest **ustanie wspólności majątkowej małżeńskiej** oraz prawomocne orzeczenie separacji, ubezwłasnowolnienia oraz nieprawomocne ogłoszenie upadłości jednego z małżonków, których następstwem jest **powstanie rozdzielności majątkowej z mocy prawa**. W tych przypadkach można uznać, że ustanie wspólności majątkowej małżeńskiej oraz powstanie rozdzielności majątkowej jest skutkiem ubocznym (dodatковым) orzeczenia niewymienionym wyraźnie w jego treści, towarzyszącym skutkowi głównemu⁵. Orzeczenia te, jeśli

zostaną uwzględnione, to tylko w takim zakresie, w jakim będzie to uzasadnione tokiem rozważań.

Ze względu na zakres materii objętej tematem opracowania oraz nieco odmienne ukształtowanie skuteczności i skutków orzeczeń sądowych i umów majątkowych małżeńskich, problematyka ta została podzielona na dwie części. W związku z tym w niniejszym artykule zostanie przedstawiona skuteczność orzeczeń sądowych dotyczących wspólności majątkowej małżeńskiej, natomiast w drugiej skuteczności umów zawieranych przez małżonków, zmieniających ustrój majątkowy małżeński.

Skuteczność orzeczeń dotyczących rozdzielności majątkowej

W obowiązującym aktualnie stanie prawnym, **orzeczeniem sądowym może być jedynie ustanowiona i utrzymana w mocy rozdzielność majątkowa** powstała na skutek orzeczenia separacji. Ustanowienie rozdzielności majątkowej, bądź rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków może nastąpić wyrokiem sądowym na żądanie każdego z małżonków (art. 52 § 1 KRO) oraz na żądanie wierzyciela jednego z małżonków, jeżeli uprawdopodobni, że zaspokojenie wierzytelności stwierdzonej tytułem wykonawczym wymaga dokonania podziału majątku wspólnego małżonków (art. 52 § 1a KRO). Utrzymanie w mocy rozdzielności majątkowej może natomiast nastąpić postanowieniem sądu wydanym na zgodny wniosek małżonków w razie zniesienia separacji (art. 54 § 2 KRO). Orzeczeniem sądowym nie może być zatem między małżonkami ukształtowany inny małżeński ustrój majątkowy niż rozdzielność majątkowa, a więc nie może być rozszerzona lub ograniczona wspólność ustawowa, zniesiona albo zmieniona przymusowa rozdzielność majątkowa ustanowiona wyrokiem, utrzymana w mocy postanowieniem sądu lub w umowie małżeńskiej majątkowe zawarte przez małżonków.

Prawomocny wyrok ustanawiający rozdzielność majątkową między małżonkami zarówno na żądanie jednego z małżonków oraz wierzyciela jest **skuteczny erga omnes**, czyli wiąże nie tylko strony i sąd, który go wydał, lecz również inne sądy, organy państwowe i organy administracji publicznej oraz osoby trzecie (art. 452 w zw. z art. 435 § 1, art. 365 § 1 KPC). Analogiczny skutek wywiera prawomocne postanowienie sądu o utrzymaniu w mocy rozdzielności majątkowej między małżonkami na zgodny wniosek małżonków (art. 54 § 2 KRO) powstałej z mocy prawa w przypadku orzeczenia separacji.

Wyrok o ustanowieniu rozdzielności majątkowej oraz postanowienie o utrzymaniu w mocy rozdzielności majątkowej stają się **skuteczne z chwilą uprawomocnienia się**, czyli z tą chwilą uzyskują zdolność do powodowania skutków wynikających z ich treści, co nie oznacza, że skutki te (wszystkie) z tą chwilą nastąpią. Jednym z takich skutków jest **powstanie rozdzielności majątkowej** między małżonkami. Jak bowiem stanowi art. 52 § 2 KPC powstanie rozdzielności majątkowej, ustanowionej wyrokiem sądowym następuje z dniem oznaczonym w wyroku ustanawiającym tę rozdzielność, dzień ten może być zaś różny od dnia skuteczności (uprawomocnienia się)

³ *Ibidem*, s. 29–30.

⁴ Należy zaznaczyć, że skutki prawne wynikające z orzeczenia o ustanowieniu rozdzielności majątkowej wywoła również powstanie rozdzielności majątkowej między małżonkami z mocy prawa.

⁵ Bliżej na temat skutku głównego i skutków ubocznych zob. A. Miączyński, *op. cit.*, s. 143 i n.

wyroku o ustanowieniu rozdzielnosci. Oznaczenie przez sąd w wyroku ustanawiającym rozdzielnosc majątkową dnia, w którym powstaje rozdzielnosc majątkowa między małżonkami jest obligatoryjne także wtedy, gdy żadna ze stron o to nie wnosi. Strona może zatem wnosić w pozwie albo w toku postępowania, aby był to dzień przez nią wskazany, mieszczący się zasadniczo w przedziale czasowym pomiędzy wytoczeniem powództwa a uprawomocnieniem się wyroku ustanawiającego rozdzielnosc, np. dzień wytoczenia powództwa, doręczenia odpisu pozwu pozwanemu, wydania czy uprawomocnienia się wyroku. W wyjątkowych wypadkach może to być dzień wcześniejszy niż dzień wytoczenia powództwa, o ile już w tej chwili istniały **ważne powody** uzasadniające powstanie rozdzielnosci majątkowej, w szczególności, gdy małżonkowie żyli w rozłączeniu. Przesłanki ustanowienia rozdzielnosci majątkowej z dniem wcześniejszym niż wytoczenie powództwa wskazał SN m.in. w uzasadnieniu **wyroku z 24.11.2017 r., I CSK 118/17**⁶. Według SN, do orzeczenia przez sąd rozdzielnosci majątkowej nie wystarczy jednak sama separacja faktyczna małżonków, podobnie jak i nie każda postać „życia w rozłączeniu”, lecz wymagane są dalsze jeszcze okoliczności, np. długotrwałość separacji faktycznej, trudności w zarządzaniu majątkiem wspólnym, zagrożenie interesu majątkowego jednego z małżonków lub obojga małżonków, trwałym zerwaniem wszelkich stosunków majątkowych i brakiem możliwości podejmowania wspólnych decyzji gospodarczych. Ocena ważnych powodów nie może być także oderwana od stosunków społeczno-gospodarczych, a zwłaszcza aktywności w sferze prowadzonej przez oboje małżonków lub jednego z nich działalności gospodarczej w ramach konstytucyjnie zagwarantowanej wolności gospodarczej. Dzień powstania rozdzielnosci majątkowej nie może być jednak późniejszy niż dzień uprawomocnienia się wyroku ustanawiającego rozdzielnosc majątkową⁷.

Sąd orzekając o ustanowieniu rozdzielnosci majątkowej nie jest związany wnioskiem strony co do **oznaczenia terminu ustania wspólności**. Według SN, jeżeli sąd oznaczy w wyroku datę ustania wspólności majątkowej inną niż wskazana przez stronę nie orzeka wówczas ponad żądanie, ani nie oddala powództwa w zakresie zgłoszonego żądania co do oznaczenia terminu ustania wspólności majątkowej⁸. Gdyby sąd w wyroku ustanawiającym rozdzielnosc majątkową nie oznaczył daty powstania rozdzielnosci, strona może wystąpić na podstawie art. 351 § 1 KPC z wnioskiem o uzupełnienie wyroku w tym zakresie⁹. Wydaje się, że strona może wystąpić z takim wnioskiem również wtedy, gdy ani w pozwie, ani w toku postępowania nie zgłosiła żądania co do określenia dnia ustanowienia rozdzielnosci majątkowej. Konieczność oznaczenia przez sąd w wyroku ustanawiającym rozdzielnosc majątkową dnia ustanowienia tej rozdzielnosci przewidziana

w art. 52 § 2 KRO stanowi bowiem dodatkowe orzeczenie w rozumieniu art. 351 § 1 *in fine* KPC, które powinien być zamieścić w wyroku z urzędu. W razie niewystąpienia przez stronę w terminie dwutygodniowym o uzupełnienie wyroku co do oznaczenia dnia ustanowienia rozdzielnosci majątkowej, należy przyjąć, że rozdzielnosc powstała z dniem uprawomocnienia się wyroku ustanawiającego rozdzielnosc.

Zróznicowanie skuteczności wyroku ustanawiającego rozdzielnosc majątkową (z dniem uprawomocnienia się) i skutków wynikających z tego wyroku w postaci powstania rozdzielnosci majątkowej ujawnia się właśnie w opisanym wyżej przypadku oznaczenia dnia ustanowienia (powstania) rozdzielnosci wcześniejszego niż uprawomocnienie się wyroku tę rozdzielnosc ustanawiającego. W takim przypadku, mimo oznaczenia w wyroku ustanawiającym rozdzielnosc majątkową dnia ustanowienia (powstania) rozdzielnosci wcześniejszego niż dzień uprawomocnienia się wyroku, do chwili uprawomocnienia się wyroku **podział majątku wspólnego** nie może być dokonany na podstawie wyroku nieprawomocnego. Jednak w sprawie o podział majątku wspólnego, skład majątku podlegającego podziałowi (przynależności poszczególnych składników majątkowych do majątku wspólnego małżonków) ustala się według stanu na dzień ustanowienia (powstania) rozdzielnosci majątkowej, a nie na dzień uzyskania skuteczności przez wyrok ustanawiający rozdzielnosc majątkową (uprawomocnienia się)¹⁰.

Wpływ ogłoszenia upadłości a skuteczność orzeczeń dotyczących rozdzielnosci majątkowej

Zgodnie z art. 125 ust. 1 ustawy z 28.2.2003 r. – Prawo upadłościowe¹¹ **ustanowienie rozdzielnosci majątkowej** na podstawie orzeczenia sądu w ciągu roku przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości **jest bezskuteczne w stosunku do masy upadłości**, chyba że pozew o ustanowienie rozdzielnosci został złożony co najmniej na 2 lata przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości. W doktrynie sporna jest kwestia, czy termin roczny dla oceny skuteczności ustanowienia rozdzielnosci majątkowej, o którym mowa w art. 125 ust. 1 PrUp należy liczyć od dnia wydania przez sąd wyroku ustana-

⁶ Legalis.

⁷ Uchwała SN z 30.5.1996 r., III CZP 54/96, OSNC Nr 10/1996, poz. 130.

⁸ Post. SN z 8.10.2014 r., II CZ 55/14, Legalis.

⁹ Wyrok SN z 6.12.1976 r., III CRN 230/76, OSNCP Nr 10/1977, poz. 190 z glosą A. Oleszki, PiP Nr 11/1978, s. 167 i n.

¹⁰ Postanowienie SN z 26.10.2017 r., II CSK 883/16, Legalis; uchwała SN z 23.2.2018 r., III CZP 103/17, OSNC Nr 2/2019, poz. 13. Skład majątku wspólnego w chwili powstania rozdzielnosci majątkowej (w dniu oznaczonym w wyroku ustanawiającym rozdzielnosc majątkową między małżonkami) jest oczywiście punktem wyjścia do dokonania podziału majątku wspólnego. W postępowaniu podziałowym należy bowiem uwzględnić wszelkie zmiany majątkowe, do których doszło między chwilą powstania rozdzielnosci majątkowej a chwilą działu, zarówno samoistne, przypadkowe oraz celowe, np. naturalne lub fizyczne zużycie składników majątkowych, a nawet ich utrata, wzrost wartości na skutek dokonanych nakładów, obciążenia rzeczowe, sytuacja rynkowa itp. – podlegają one rozliczeniu, a następnie wyrównaniu w postaci spłat lub dopłat. Nie jest także wyłączone stosowanie reguł surrogacji; w takim wypadku podziałowi podlegają składniki nabyte w zamian za przedmioty objęte wcześniej wspólnością małżeńską (zob. postanowienie SN z 26.10.2017 r., II CSK 883/16, Legalis).

¹¹ T. jedn.: Dz.U. z 2019 r. poz. 498; dalej jako: PrUp.